

ความรู้เบื้องต้นของวิชาคตินวิทยา

THI3321 คตินวิทยา

สัปดาห์ที่ 1

ผศ.ดร.ศรัณย์ภัทร์ บุญฮก

หัวข้อในการจัดการเรียนรู้

- ปฐมนิเทศรายวิชา
- ความหมาย ความเป็นมาและขอบเขตของวิชาคติชนวิทยา
- ความสัมพันธ์ระหว่างคติชนวิทยากับครุภาษาไทย

1. ปฐมนิเทศรายวิชา

■ คำอธิบายรายวิชา

- ความหมาย ความเป็นมา ประเภท คุณค่า และบทบาทหน้าที่ของคติชน ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคติชนวิทยากับศาสตร์แขนงอื่น ๆ ระเบียบวิธีการศึกษาคติชนวิทยา การจำแนกและวิเคราะห์ข้อมูลด้วยเทคโนโลยี และใช้ทฤษฎีทางคติชนวิทยาในการอธิบายข้อมูล เน้นการฝึกปฏิบัติภาคสนามและการทำวิจัย นำข้อมูลคติชนวิทยาในท้องถิ่นมาบูรณาการกับการจัดการเรียนการสอนภาษาไทย

■ จุดมุ่งหมายของรายวิชา

เพื่อให้นักศึกษาสามารถ

- 1) บอกความหมาย ความเป็นมาของคติชนวิทยา และบอกความสำคัญต่อวิชาชีพรูภาษาไทยได้
- 2) จำแนกและอธิบายข้อมูลคติชนประเภทต่าง ๆ และวิเคราะห์คุณค่าและบทบาทหน้าที่ของข้อมูลคติชนแต่ละประเภทได้
- 3) เก็บข้อมูลภาคสนามและทำวิจัยจากการลงภาคสนาม โดยประยุกต์ใช้ทฤษฎีและระเบียบวิธีการศึกษาทางคติชนวิทยาร่วมกับเทคโนโลยีได้
- 4) ประยุกต์ใช้และบูรณาการศาสตร์คติชนวิทยาควกับศาสตร์แขนงอื่น ๆ โดยเฉพาะด้านการศึกษาเพื่อจัดการเรียนการสอนภาษาไทยได้

1. ปฐมนิเทศรายวิชา

■ รูปแบบการเรียนการสอน วัน เวลาและสถานที่เรียน

■ การเรียนการสอนรูปแบบผสมตามแนวทาง SSRU Flip and Flow ผ่านระบบ SSRU DLP

โดยจะมีการเรียนในรูปแบบ On-demand ให้นักศึกษาศึกษาด้วยตนเองมาก่อนเรียน

การเรียนในรูปแบบ Onsite ทุกวันอังคาร ตามเวลาและห้อง ดังนี้

■ หมู่เรียนที่ 1 : 9.00 – 12.00 น. ห้อง 1151 อาคารกรรณาภรณ์พิพัฒน์

■ หมู่เรียนที่ 2 : 13.00 – 16.00 น. ห้อง 1151 อาคารกรรณาภรณ์พิพัฒน์

* หากมีเหตุจำเป็นอาจปรับเปลี่ยนเวลา และอาจปรับรูปแบบเป็น online ตามความเหมาะสม

■ ติดต่อผู้สอน

ห้องพัก 1155 ชั้น 5 อาคารกรรณาภรณ์พิพัฒน์ **Line ID:** saraanpop **อีเมล** saranpat.bo@ssru.ac.th

1. ปฐมนิเทศรายวิชา

รายละเอียด
การเรียนรู้
รายสัปดาห์

สัปดาห์ที่	วัน เดือน ปี	หัวข้อใหญ่	หัวข้อย่อย
1	14 ก.ค. 69	- ความรู้เบื้องต้น ของวิชาคติชนวิทยา - การละเล่นทาง ภาษา	- ความหมาย ความเป็นมาและขอบเขตของวิชาคติชนวิทยา และประเภทของข้อมูลคติชน - คติชนประเภทมุกตลก ภาษิตและปริศนาคำทาย
2	21 ก.ค. 69	เรื่องเล่าพื้นบ้าน	ความหมายและประเภทของเรื่องเล่าพื้นบ้าน
3	28 ก.ค. 69		หยุดเนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษารัชกาลที่ 10
4	4 ส.ค. 69		อนุภาค สัญลักษณ์และบทบาทหน้าที่ของนิทาน
5	11 ส.ค. 69		แบบเรื่องและการศึกษานิทานเชิงโครงสร้าง
6	18 ส.ค. 69	เพลงพื้นบ้าน	เพลงปฏิพากย์ เพลงกล่อมเด็กและเพลงร้องเล่นของเด็ก
7	25 ส.ค. 69	ความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรม	ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมที่สัมพันธ์กับภาษาและ วรรณคดีไทย
8	1 ก.ย. 69	การเก็บข้อมูล ภาคสนาม	หลักการ วิธีการและประสบการณ์เก็บข้อมูลภาคสนาม (วิทยากร)
9	8 ก.ย. 69	สอบกลางภาคเรียน	

1. ปฐมนิเทศรายวิชา

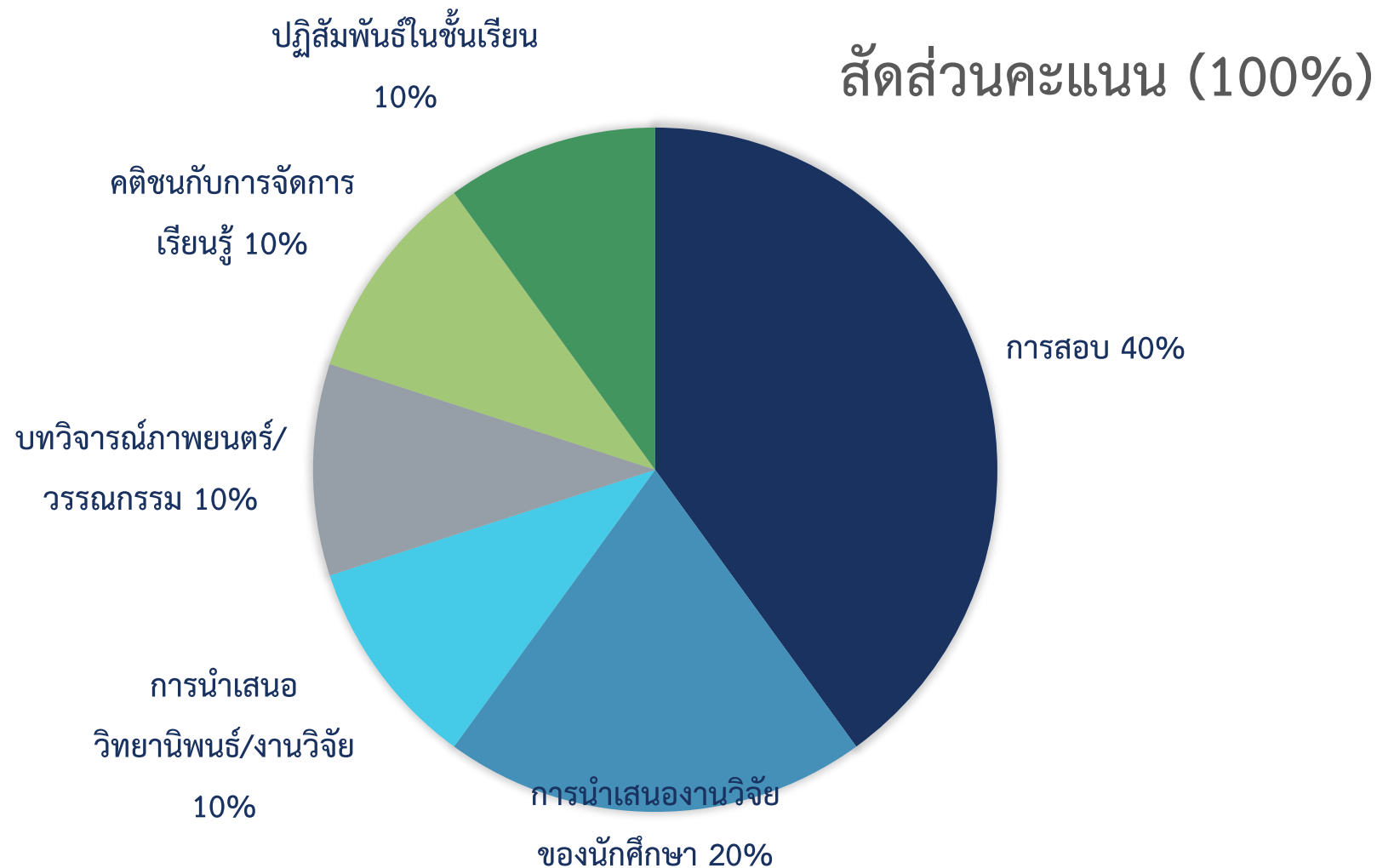
รายละเอียด
การเรียนรู้
รายสัปดาห์

สัปดาห์ที่	วัน เดือน ปี	หัวข้อใหญ่	หัวข้อย่อย
11	15 ก.ย. 69	คติชนใน โลกสมัยใหม่	คติชนสมัยใหม่และแนวคิดคติชนสร้างสรรค์
12	22 ก.ย. 69		คติชนในวรรณกรรม ภาพยนตร์และสื่อบันเทิง
13	29 ก.ย. 69	คติชนวิทยากับการ จัดการเรียนรู้ ภาษาไทย	ข้อมูลคติชนในตัวชี้วัด สารการเรียนรู้และแบบเรียนวิชา ภาษาไทย
14	6 ต.ค. 69		การบูรณาการศาสตร์และข้อมูลทางคติชนวิทยาในการจัดการ เรียนรู้วิชาภาษาไทย
15	13 ต.ค. 69	หยุดเนื่องในโอกาสวันคล้ายวันสวรรคตรัชกาลที่ 9	
16	20 ต.ค. 69	การนำเสนอผลงาน	นักศึกษานำเสนองานเก็บข้อมูลและการวิเคราะห์
17	27 ต.ค. 69	สอบปลายภาคเรียน	

*มีกิจกรรมลงพื้นที่ภาคสนาม 1 ครั้ง ช่วงต้นเดือนตุลาคม 2568

1. ปฐมนิเทศรายวิชา

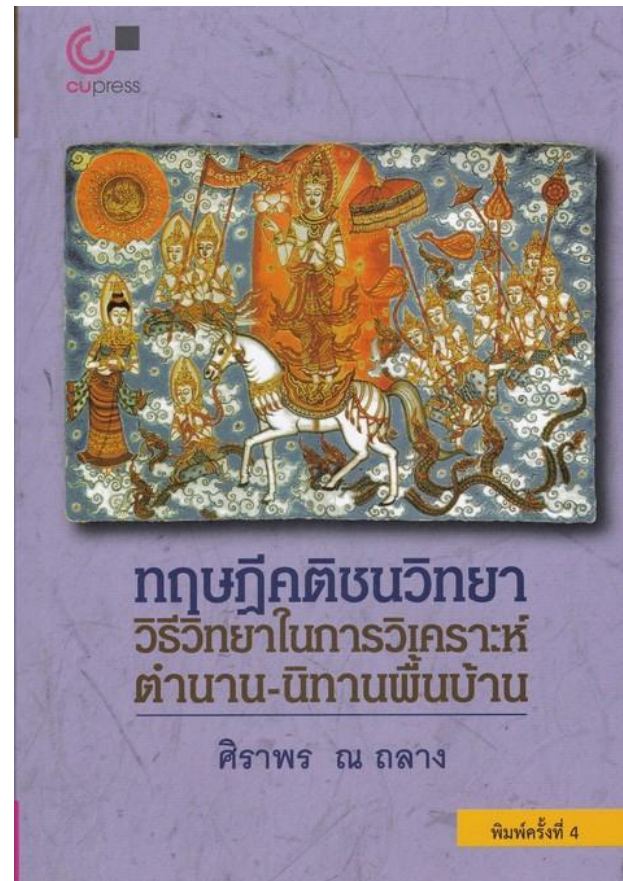
การวัดและ
ประเมินผล
การเรียนรู้



1. ปฐมนิเทศรายวิชา

เอกสารประกอบการเรียนรู้

- นักศึกษาสามารถดูรายชื่อหนังสือและตำราฉบับเต็มได้จากประมวลรายวิชา
- ตัวอย่างหนังสือแนะนำสำหรับวิชานี้



1. ปฐมนิเทศรายวิชา

ฐานข้อมูลวัฒนธรรมและงานวิชาการออนไลน์

- ศูนย์คติชนวิทยา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- คลังความรู้ด้านมานุษยวิทยา ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)
- สารานุกรมวัฒนธรรมไทย (ออนไลน์) โดยมูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย
ธนาคารไทยพาณิชย์ ร่วมกับ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

2. ความหมาย ความเป็นมาและขอบเขตของวิชาคติชนวิทยา

- คติชนคืออะไร และคติชนวิทยาคือวิชาที่ว่าด้วยเรื่องอะไร

folk

traditional to or typical of
a particular group or country, especially one
where people mainly live in the countryside, and
usually passed on from parents to their children over
a long period of time:

lore

traditional knowledge and
stories about a subject:



Cambridge
Dictionary

2. ความหมาย ความเป็นมาและขอบเขตของวิชาคติชนวิทยา

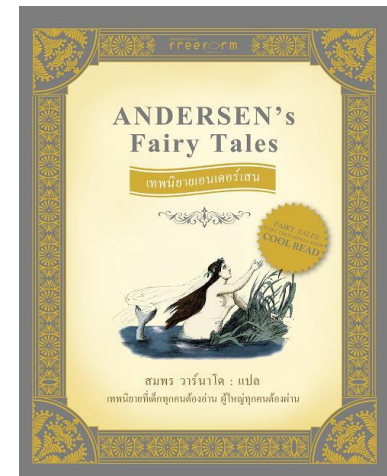
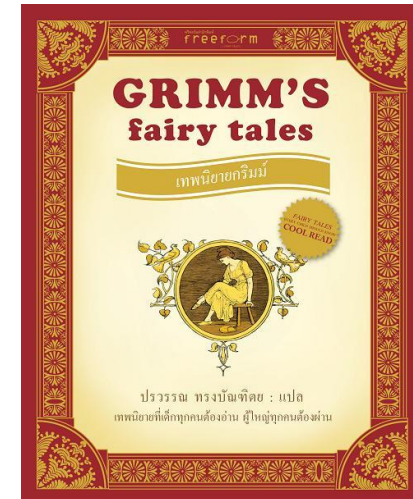
■ ความหมายและจุดเริ่มต้นของคติชนวิทยา

- วิชาที่ว่าด้วยการศึกษากลุ่มคนใดกลุ่มคนหนึ่ง (folk) ในสังคมใดสังคมหนึ่ง ที่มีวิถีปฏิบัติ ธรรมเนียม และองค์ความรู้ (lore) ของกลุ่มคนนั้น ๆ บางอย่างร่วมกัน
- คติชนวิทยาเกิดขึ้นในราวคริสต์ศตวรรษที่ 18-19 ในช่วงที่ชาวตะวันตกล่าอาณานิคมไปยังดินแดนต่าง ๆ
→ เห็นความแตกต่างทางวัฒนธรรม → จุดเริ่มต้นของการศึกษาโลกตะวันออก
- คติชนวิทยาเริ่มต้นด้วยการศึกษากลุ่มชาวบ้าน หรือกลุ่มบุคคลธรรมดา ที่มีใช้ชนชั้นปกครอง ได้แก่ ชาวบ้านในชนบท กลุ่มชาติพันธุ์ และกลุ่มคนชายขอบต่าง ๆ
- ด้วยเหตุนี้ ในระยะแรกวิชานี้จึงมุ่งเน้นที่กลุ่มชาวบ้านและพื้นที่ในชนบท ในภาษาไทยจึงใช้ชื่อวิชาว่า “คติชาวบ้าน”

2. ความหมาย ความเป็นมาและขอบเขตของวิชาคติชนวิทยา

■ การขยายตัวของศาสตร์

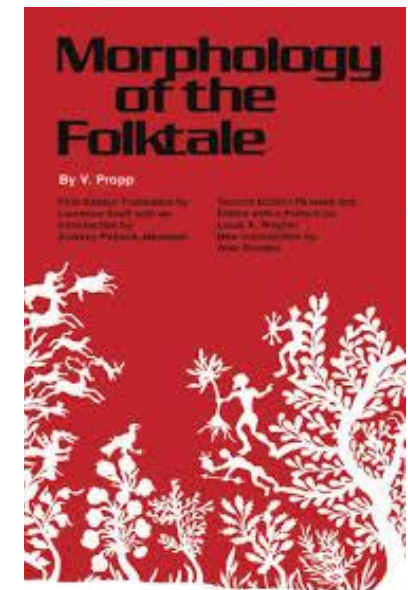
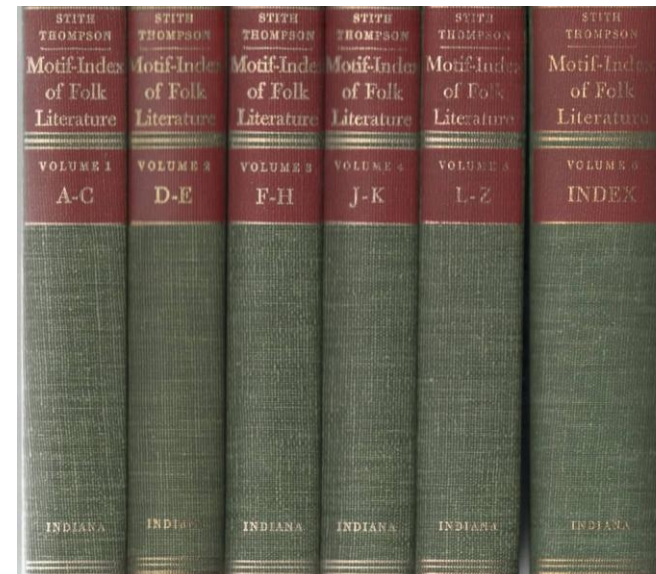
- กลุ่มข้อมูลแรกที่นักคติชนสนใจศึกษาเป็นกลุ่มเรื่องเล่าพื้นบ้าน ได้แก่ นิทานและตำนาน ข้อมูลเหล่านี้นับเป็นข้อมูลใหม่ในการศึกษาในเวลานั้น
- ระยะแรกเป็นการรวบรวมนิทานและตำนานพื้นบ้านของแต่ละกลุ่มคน
- นักวิชาการที่สนใจข้อมูลกลุ่มนี้เป็นนักภาษาศาสตร์และนักวรรณคดี ทำให้ข้อมูลประเภทที่ใช้ภาษานั้นเป็นข้อมูลที่ได้รับความสนใจเป็นพิเศษ
- ระยะต่อมา ข้อมูลคติชนได้ขยายไปสู่เพลงพื้นบ้าน ภาษิต ปริศนาคำทาย



2. ความหมาย ความเป็นมาและขอบเขตของวิชาคติชนวิทยา

■ พัฒนาการสู่ทฤษฎี

- จากการรวบรวมนิทานและตำนานได้พัฒนากลายเป็นแนวคิดทฤษฎีในการศึกษาข้อมูลคติชนที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น เช่น
 - การศึกษาอนุภาคและแบบเรื่องของนิทาน
 - ทฤษฎีการแพร่กระจายและการแตกเรื่องของนิทาน
 - ไวยากรณ์ของนิทาน
 - ทฤษฎีโครงสร้างตำนาน
 - ทฤษฎีบทบาทหน้าที่ของนิทาน



2. ความหมาย ความเป็นมาและขอบเขตของวิชาคติชนวิทยา

■ การปรับเปลี่ยนความหมายของ folk และ lore

- ในเวลาต่อมา ราวปลายคริสต์ศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา นักวิชาการได้ขยายขอบเขตการศึกษาของวิชาคติชนวิทยาใหม่
- folk ไม่จำเป็นต้องหมายถึง ชาวบ้านเสมอไป และ lore ก็ไม่จำเป็นต้องหมายถึงข้อมูลที่เป็นเรื่องโบราณและใช้ถ้อยคำเท่านั้น
- ตัวอย่างข้อมูลกลุ่มใหม่ที่ได้รับความสนใจในเวลาภายหลัง เช่น
 - การแสดงพื้นบ้าน
 - ประเพณี พิธีกรรม
 - การละเล่น
 - อาหาร เครื่องแต่งกาย เครื่องมือเครื่องใช้

2. ความหมาย ความเป็นมาและขอบเขตของวิชาคติชนวิทยา

■ จากชาวบ้านสู่ชาวเมือง

- การปรับมุมมองจาก “คติชาวบ้าน” เป็น “คติชน” และเพิ่มคำเรียกจาก folklore → folklife – “วิถีชน”
- เกิดแนวโน้มการศึกษาที่เรียกว่า “คติชนสมัยใหม่” (modern folklore)
 - เรื่องเล่าผีของคนเมืองในรายการวิทยุ
 - ความเชื่อและพิธีกรรมในสังคมเมือง
 - คติชนในอินเทอร์เน็ต



2. ความหมาย ความเป็นมาและขอบเขตของวิชาคติชนวิทยา

■ คติชนวิทยาในศตวรรษที่ 21

- ตั้งแต่ศตวรรษที่ 21 เป็นต้นมา ข้อมูลคติชนก็มีการปรับเปลี่ยนใหม่เพื่อตอบสนองกับบริบทโลกแบบโลกาภิวัตน์ เทคโนโลยีดิจิทัล การท่องเที่ยว ฯลฯ
- การศึกษาคติชนในช่วงไม่กี่ทศวรรษที่ผ่านมาได้สนใจความสนใจในการประยุกต์ใช้คติชนในบริบทใหม่
- นักวิชาการไทย โดยศิราพร ณ ถลางเสนอคำว่า “คติชนสร้างสรรค์” (creative folklore)
 - การนำประเพณีมาสร้างสรรค์ใหม่เพื่อตอบสนองกับการท่องเที่ยว
 - การนำความเชื่อมาสร้างวัตถุมงคลใหม่ ๆ



2. ความหมาย ความเป็นมาและขอบเขตของวิชาคติชนวิทยา

■ ขอบเขตการศึกษาวิชาคติชนวิทยา

ช่วยกันคิดว่าจากที่เล่ามาทั้งหมด ขอบเขตของวิชานี้ครอบคลุมใครและอะไร

■ ใคร → folk

■ อะไร → lore

2. ความหมาย ความเป็นมาและขอบเขตของวิชาคติชนวิทยา

■ ประเภทของข้อมูลคติชน

- Verbal folklore - คติชนที่ใช้ถ้อยคำ
- Performing folklore -- คติชนที่เป็นการแสดง
- Customary folklore – คติชนที่เป็นธรรมเนียมประเพณี
- Material folklore – คติชนที่เป็นวัตถุ

2. ความหมาย ความเป็นมาและขอบเขตของวิชาคติชนวิทยา

■ ลักษณะสำคัญของข้อมูลคติชน

- มีลักษณะเป็นประเพณีบอกเล่า (oral transmission)
 - ต่างจากวรรณคดี/วรรณกรรมที่เป็นการถ่ายทอดผ่านลายลักษณ์
 - อย่างไรก็ดี ต่อมาก็ข้อมูลเหล่านั้นก็อาจนำมาตีพิมพ์หรือถ่ายทอดผ่านเทคโนโลยีอื่นได้
- ระบุตัวผู้แต่งไม่ได้ มักรู้เพียงว่าเล่ากันต่อ ๆ กันมา
- มักมีหลายสำนวน (version) ซึ่งอาจเหมือนหรือต่างกันได้
 - เรื่องเล่าเรื่องเดียวกัน คนเล่าต่างกันก็อาจแตกต่างกัน
 - มีหลายปัจจัย เช่น ความจำ วัย เพศของผู้เล่า ภาระของผู้ฟัง ฯลฯ

3. ความสัมพันธ์ระหว่างวิชาคณิตชนวิทย์กับครุภาษาไทย

- จากที่กล่าวมาเกี่ยวกับวิชาคณิตชนวิทย์ นักศึกษาคิดว่า
(1) เราศึกษาศาสตร์นี้ไปทำไม และ (2) สัมพันธ์กับ
วิชาชีพรุภาษาไทยอย่างไร
- ช่วยกันอภิปราย

3. ความสัมพันธ์ระหว่างวิชาคติชนวิทยากับครุภาษาไทย

(1) เราศึกษาคติชนวิทยาไปทำไม ? → ความสำคัญและคุณค่า

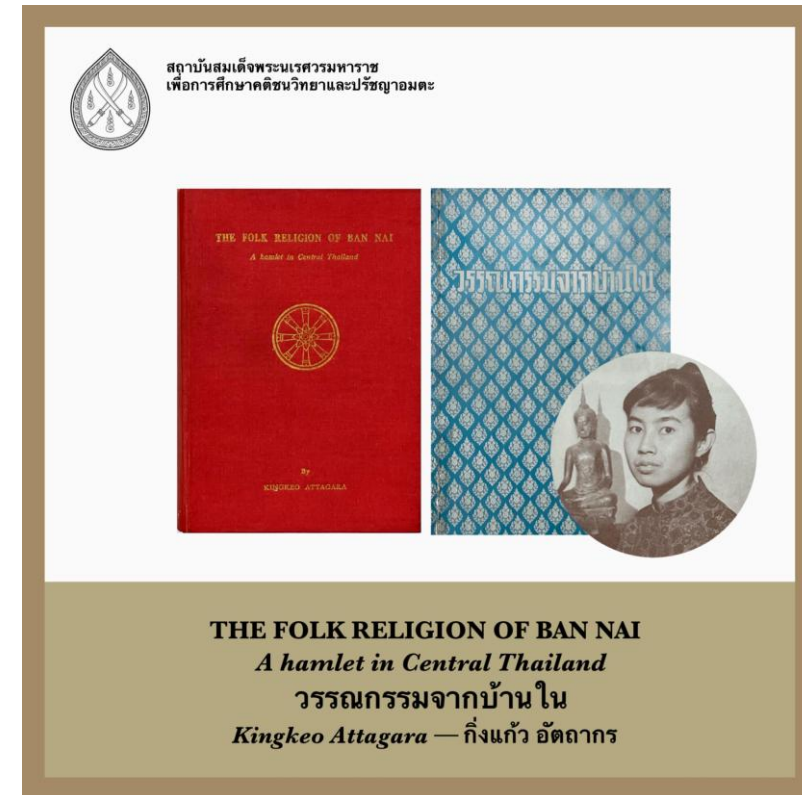
ให้นักศึกษาอ่านบทความเรื่อง อ่านนิทาน อ่านมนุษย์ โดยศิริพร ณ ถลาง
เฉพาะหัวข้อ “คติชนวิทยากับความเป็นมนุษย์”

- คำถาม → นิทานซ่อนอะไรเกี่ยวกับสังคมมนุษย์เอาไว้ ?

3. ความสัมพันธ์ระหว่างวิชาคติชนวิทยากับครุภาษาไทย

(2) คติชนวิทยากับวิชาชีพครุภาษาไทย

- ความสนใจเกี่ยวกับคติชนวิทยาเริ่มมาจากนักวิชาการด้านภาษาไทย
- ในอดีต คติชนวิทยาไม่ได้รับการศึกษาในฐานะศาสตร์หนึ่ง แต่กลุ่มข้อมูลคติชน โดยเฉพาะเรื่องเล่า ได้แก่ วรรณคดีท้องถิ่น นิทานพื้นบ้าน มักได้รับการศึกษารวมอยู่กับวิชาภาษาไทย
- คติชนวิทยาได้รับการศึกษาในฐานะศาสตร์ราวทศวรรษ 2510 หลังจากที่มีนักวิชาการด้านคติชนวิทยาสำเร็จการศึกษาจากต่างประเทศมาโดยตรง
- ดร.กึ่งแก้ว อรรถากร → เสนอคำว่า คติชนวิทยา แทนคำว่า คติชาวบ้าน และได้ทำหน้าที่เป็นศึกษานิเทศก์ เขียนตำราและสอนให้แก่นิสิตและนักศึกษาในวิทยาลัยครูต่าง ๆ



3. ความสัมพันธ์ระหว่างวิชาคติชนวิทยากับครุภาษาไทย

ความสัมพันธ์ระหว่างคติชนวิทยากับวิชาภาษาไทย

- ปัจจุบันคติชนวิทยาได้ขยายตัวอย่างมากทั้งที่ผูกกับหลักสูตรด้านภาษาไทย หรือแยกเฉพาะ ทั้งในระดับปริญญาตรีถึงปริญญาเอก เช่น
 - คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เปิดหลักสูตรภาษาไทยระดับ ปริญญาโทและปริญญาเอก 3 สาย ได้แก่ สายภาษา วรรณคดีและคติชนวิทยา
 - คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร เปิดหลักสูตรปริญญาโท และเอก ในสาขาวิชาคติชนวิทยา
- นอกจากนี้ คติชนวิทยายังเป็นส่วนหนึ่งของครุศาสตร์/ศึกษาศาสตร์
 - ส่วนหนึ่งของหลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย
 - คติชนวิทยากับการพัฒนา → พัฒนศึกษา

3. ความสัมพันธ์ระหว่างวิชาคติชนวิทยากับครุภาษาไทย

ขอบเขตของการศึกษาคติชนวิทยาในรายวิชานี้

- เน้นกลุ่มข้อมูลคติชนที่เป็นถ้อยคำ (verbal folklore) โดยเฉพาะภาษาและเรื่องเล่าประเภทต่าง ๆ เช่น นิทาน ตำนาน ไปจนถึงเพลงพื้นบ้าน
- เน้นความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรมที่สัมพันธ์กับเนื้อหาเกี่ยวกับภาษาและวรรณคดีไทย
- เน้นให้เห็นความเชื่อมโยงของข้อมูลคติชนกับชีวิตประจำวัน
- เน้นการประยุกต์ใช้และความสัมพันธ์กับรายวิชาภาษาไทยตามหลักสูตรแกนกลาง
- เน้นวิจัยและประยุกต์ใช้ทฤษฎีทางคติชนวิทยา

มอบหมายงาน

- การนำเสนองานวิจัย/วิทยานิพนธ์ด้านคติชนวิทยา – 10 %
 - งานกลุ่ม 3-4 คน
 - นำเสนอตั้งแต่สัปดาห์ที่ 4 เป็นต้นไปจนถึงครึ่งเทอมหลัง
 - สรุปสาระสำคัญของงานวิจัยมานำเสนอ 15-20 นาที พร้อมเขียนสรุปส่ง
 - อภิปรายประเด็นสืบเนื่องจากงานวิจัยนั้น ๆ ร่วมกันในชั้นเรียน

LINK → https://docs.google.com/document/d/15hgV5kK5GN_ezKzTMokxQQbXF06CnO27tx9HsuJsuBY/edit?usp=sharing